

Волкова О. М.,

аспірант

Київського національного лінгвістичного університету

СПЕЦИФІКА ВІДТВОРЕННЯ МАКРОКОНЦЕПТУ «ПОРТРЕТ» НА ЛЕКСИЧНОМУ РІВНІ В ПЕРЕКЛАДАХ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ

Анотація. У статті розглядається специфіка відтворення макроконцепту «портрет» на лексичному рівні. Представлено погляди перекладознавців щодо визначення статусу одиниці перекладу й окреслено обсяг одиниці відтворення дослідженого феномена на лексичному рівні.

Ключові слова: макроконцепт «портрет», мова оригіналу, мова перекладу, мовні рівні перекладу, одиниця перекладу, текст оригіналу, текст перекладу.

Постановка проблеми. Визначення одиниці перекладу в перекладознавстві ще досі залишається дискусійним питанням, до якого звертались у своїх дослідженнях такі вчені-перекладачі, як Л.С. Бархударов, В.Н. Комісаров, Т.А. Казакова, А. Паршін, У. Каутц, Ж.-П. Віне та інші. Проте аналіз наявних досліджень обмежується визначенням статусу одиниці перекладу на текстовому рівні. У межах запропонованого дослідження здійснено спробу охарактеризувати обсяг одиниці відтворення макроконцепту «портрет» (далі – МКП), що становить актуальність цієї статті.

Мета статті полягає в аналізі типових труднощів, що виникають у процесі адекватного відтворення семантики портретності на лексичному рівні.

Залежно від того, до якого рівня належить одиниця відтворення МКП (тобто мінімальна одиниця в мові оригіналу (далі – МО), якій може бути знайдено відповідник у тексті-перекладу (далі – ТП)), Л.С. Бархударов розрізняє відповідно так: переклад на рівні фонем (графем), на рівні морфем, на рівні слів, на рівні словосполучень, на рівні речень і тексту [1, с. 176]. Ця теза дає змогу стверджувати, що концептуалізована портретність репрезентується в тексті-оригіналу (далі – ТО) й відтворюється у ТП на таких рівнях мовної структури:

- а) лексичному;
- б) синтаксичному;
- в) текстовому.

Спираючись на концепції вище згаданих перекладознавців [1; 2; 3; 4], які безпосередньо стосуються одиниці перекладу, одиниця відтворення МКП трактується так:

а) мінімальна одиниця репрезентації МКП у МО, що перекладається як єдине ціле, знаходить свою відповідну одиницю відтворення МКП у тексті мови перекладу (далі – МП) і складові якої дуже рідко можуть бути відтворені окремо за допомогою одиниць МП;

б) одиниця еквівалентності – мінімальна одиниця змісту ТО, збережена у ТП;

в) одиниця перекладацького процесу.

Відповідно, одиницею перекладу концептуалізованої портретності може бути будь-яка одиниця рівнів репрезентації МКП – від лексеми і словосполучення до речення та тексту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Лексичний рівень мовної структури є найнижчим рівнем репрезентації МКП. Одиницею відтворення МКП на лексичному рівні є лексема, якщо МО надає можливість розглядати в такій функції лише одну лексичну одиницю, наприклад:

1. Ich **stotterte** ein paar banale Worte [5, с. 101] – Я у відповідь **пробурмотів** якусь банальщину (пер. Н. Іванчук, с. 96).

Цей приклад ілюструє однорівневу відповідність при відтворенні МКП, оскільки відповідником лексичної одиниці у МО stottern є еквівалентна лексична одиниця бурмотіти у МП. Говорячи про лексичний рівень відтворення МКП, не можна виключати і випадків, коли одна лексична одиниця-репрезентант МКП відтворюється у МП двома лексемами, які належать до однієї частини мови, що часто призводить до необхідності застосування перекладацьких трансформацій, наприклад:

2. Die Anwältin trug **Graphit**, die anderen beiden Schwarz: eine kleine Trauergemeinde [7, с. 29] – Адвокатка одягнена в **сріблясто-сіре**, ті двоє – в чорне: невелике жалобне товариство (пер. Х. Назаркевич, с. 52).

Слід пам'ятати, що відтворення МКП – це процес передачі у МП не лише вербальних форм на позначення «портрету», а й змісту інших частин мови, які актуалізують досліджувану семантику портретності. Тому в процесі перекладу можуть бути зафіксовані випадки перебування мовленнєвої структури ТП з метою максимально повної передачі семантики портретності. Якщо ж лексеми оригіналу у МП відповідає еквівалент, наблизений до наступного, вищого рівня мовної ієрархії, ми говоримо про відповідність на синтаксичному рівні при відтворенні МКП, наприклад:

3. ..., und zum Zeichen dafür, daß er es verstehe, nahm er die Pickelhaube ab, als könnte er **barhäuptig** zuversichtlicher mit dem Kopf nicken [9, с. 188] – ..., і на знак того, що розуміє, скинув свого шолома з наверхшам, так ніби з **непокритою головою** впевненіше було кивати (пер. Ю. Прохаська, с. 283).

Приклад демонструє, що відповідником німецькомовної лексеми barhäuptig у МП може бути словосполучення з непокритою головою, яке в повністю передає семантику лексеми оригіналу. У цьому разі виникла необхідність здійснення таких перекладацьких прийомів, як перифраз і граматична заміна.

Оскільки німецька мова відрізняється своєю компактністю та економічністю і містить у своєму словниковому складі значну кількість складних лексичних одиниць (Komposita), це характеризує відмінність граматичної будови МП (у нашому випадку – української) від МО (німецької). Проаналізований емпіричний матеріал свідчить, що репрезентантами МКП часто є складні слова, які є актуалізаторами концептуалізованої портретності на лексичному рівні. Для відтворення лексичних одиниць цього типу необхідно «розбивати» складне слово у МП на два й здійснювати граматичну заміну, шукаючи відповідник на більш складному, синтаксичному рівні (приклад 4) або ж – у МП, який повністю відтворював би семантику обох частин складного слова МО (приклад 5):

Deshalb ging er an den Eichmeister heran und nahm **die Pelzmütze** ab ... [9, с. 211] – Тому він наблизився до айхмістра, скинув **свою хутрянну шапку** ... (пер. Ю. Прохаська, с. 315).

Wie war ihr Tag bis dahin, sie kam von der Arbeit, **Bürokleidung**, stöckelte vorneweg, schnell, dann doch lieber langsam, der Abstand blieb [7, с. 189] – Що там в неї було того дня, вона поверталася з роботи, **одягнена офіційно-елегантно**, цокала попереду на своїх обцасах, швиденько, потім усе ж повільно, дистанція зберігалася (пер. Х. Назаркевич, с. 199).

Наступною передумовою, яка викликає необхідність встановлення багаторівневої відповідності, є вживання прикметників-предикативів, які мають невідмінювану форму й здатні репрезентувати МКП у ТО на лексичному рівні. Вони виступають у німецькомовному тексті як функція іменної частини складеного іменного присудка, проте при перекладі прикметники цього типу відмінюються, виконуючи атрибутивну функцію та набуваючи форми словосполучення, наприклад:

6. ..., **das Gesicht** war **alt, ernsthaft** und **schön** [11, с. 141] – ..., вона мала **доросле, поважне і вродливе обличчя** (пер. Н. Сняданко, с. 65).

При аналізі емпіричного матеріалу були зафіксовані випадки встановлення багаторівневої відповідності, коли лексема-вербалізатор МКП у ТО відтворювалася на синтаксичному рівні за допомогою дієприслівникового звороту, наприклад:

Stark und breit stand er da, neben seinem Bottich, beinahe so breit wie der Bottich [9, с. 161] – **Кремізний, широко розставивши ноги**, стояв він отак, поряд зі своїм кадобом, майже такий завширшки, як і сама діжка (пер. Ю. Прохаська, с. 245).

Приклади 6, 7 свідчать про зміну синтаксичної будови текстових фрагментів МП, що є причиною здійснення граматичних трансформацій транспозиція (приклад 6), граматична заміна й перифраз (приклад 7).

Крім того, емпіричний матеріал свідчить, що деякі художні твори відзначаються високою частотністю вживання слів іноземного походження при характеристиці людини. Переважно вони зустрічаються при репрезентації мезоконцепту одяг. У таких випадках перекладач мусить удатися до таких заходів:

а) шукати відповідник у МП зі збереженням семантики вихідної лексеми, навіть якщо той буде відповідником більш складного, вищого мовного рівня, наприклад:

8. ..., sie war nackt und hatte erstaunlicherweise **Strapse** an [11, с. 310] – ..., із вбрання на ній не було нічого, окрім **пояса для панчіх**, як це не дивно (пер. Н. Сняданко, с. 166).

б) запозичувати іншомовну лексеми з метою створення стилістичного ефекту та привнесення місцевого колориту в переклад, наприклад:

9. ..., **ihr Kimono** raschelte, ... [11, с. 177] – ..., **її кімоно** зашаруділо, ... (пер. Н. Сняданко, с. 269).

в) відтворювати вихідну лексеми за допомогою таких шляхів перекладу, як калькування, граматична заміна й запозищення лексеми, наприклад:

10. Er trug **eine Basecap** auf dem Kopf, ... [11, с. 213] – На голові в нього була **баскетбольна кепка**, ... (пер. Н. Сняданко, с. 190).

Вище наведені приклади дають змогу говорити про наявність певного алгоритму репрезентації МКП, який представлений модусами репрезентації семантики портретності, а саме – «я-портрет» і «він/вона-портрет». Слід зазначити: модус репрезентації в ТО та відтворення в ТП залишається незмінним, що свідчить про адекватність здійснених перекладів.

Висновки. Одиницею відтворення МКП на лексичному рівні є лексема. Проте відтворення МКП на лексичному рівні, окрім однорівневої, вбачає встановлення багаторівневої відповідності, через що в деяких випадках набір вербалізаторів МКП у МО та МП є відмінним. Цей факт свідчить про такі перебудови мовленнєвої структури ТП при вербалізації МКП у МП і про структурну невідповідність текстових фрагментів:

- транспозиція на рівні речення (приклади 3, 6);
- граматична заміна – зміна частини мови (приклади 2, 4, 10);
- перифраз текстового фрагменту (приклади 3, 5, 7, 8);

З основними труднощами при відтворенні МКП на рівні лексем перекладач стикається при перекладі «реалій», складних слів (Komposita) та прикметників у невідмінюваній формі, оскільки їх переклад на лексичному рівні спричинює перекладацькі помилки. Особливої уваги при відтворенні МКП на рівні лексем вимагає також переклад слів іншомовного походження, тому що їх запозичення може зазнавати семантичної еволюції.

Перспективною дослідження є розгляд репрезентації й відтворення дослідженого феномена на синтаксичному й текстовому рівнях, а також аналіз можливих перекладацьких труднощів, що виникають при здійсненні відтворення концептуалізованої портретності на цих рівнях мовної структури.

Література:

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Л.С. Бархударов. – М. : Междунар. отношения, 1975. – 240 с.
2. Казакова Т.А. Практические основы перевода / Т.А. Казакова. – СПб. : Лениздат; Изд-во «Союз», 2002. – 320 с.
3. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение : [учебное пособие] / В.Н. Комиссаров. – М. : ЭТС, 2001. – 424 с.
4. Паршин А. Теория и практика перевода : [учебное пособие] / А. Паршин. – СПб : СГУ, 1999. – 203 с.
5. Meyrink G. Der Golem. Roman / Gustav Meyrink. – München : F. A. Herbig Verlagsbuchhandlung GmbH, 1978. – 332 S.
6. Майрінк Г. Голем : Роман / Г. Майрінк ; пер. з нім. Н. Іванчук. – К. : Укр. письменник, 2011. – 311 с.

7. Mora T. Alle Tage : Roman / T. Mora. – München : Luchterhand Literaturverlag, 2004. – 430 S.
8. Мора Т. День у день / Т. Мора ; пер. з нім. Х. Назаркевич. – Львів : Літопис, 2009. – 456 с.
9. Roth J. Werke. Bd. 6. Romane und Erzählungen 1936-1940 / Joseph Roth. – Köln : Verlag Kiepenheuer & Witsch, 1991. – 815 S.
10. Рот Й. Роман простого чоловіка. Фальшива вага. Історія одного айхмістра / Й. Рот ; пер. з нім. Ю. Прохаська. – К. : Критика, 2010. – 351 с.
11. Hermann J. Nichts als Gespenster. Erzählungen / J. Hermann. – Frankfurt am Main : S. Fischer Verlag, 2004. – 319 S.
12. Германн Ю. Нічого крім привидів : оповідання / Юдіт Германн ; пер. з нім. Н.В. Сняданко. – Х. : Фоліо, 2007. – 285 с.

Волкова О. Н. Специфика передачи макроконцепта «портрет» на лексическом уровне в переводах немецких художественных текстов

Аннотация. В статье рассматривается специфика передачи макроконцепта «портрет» на лексическом уровне. Представлено взгляды переводчиков касатель-

но определения статуса единицы перевода и определено объем единицы передачи исследуемого феномена на лексическом уровне.

Ключевые слова: единица перевода, макроконцепт «портрет», текст оригинала, текст перевода, языковые уровни, язык оригинала, язык перевода.

Volkova O. Specifics of the rendering of the portrait macroconcept on the level of words in the translations of the German literary texts

Summary. The article overviewes the specifics of rendering of the portrait macroconcept on the level of words. The opinions of the translators concerning the detection of the translation unit status are represented and the volume of the portrait macroconcept translation unit on the level of words is fixed.

Key words: language levels, portrait macroconcept, source text, source language, target text, target language, translation unit.